

László Andor

Erdély, Moldva és Havasalföld viszonya Bocskai fejedelemségének idején

A román–magyar közös múlt egy fejezete

„Szükség továbbá, hogy történeteinket nem elszigetelten, hanem a szomszéd népekével kapcsolatosan írjuk meg; különben egyoldalúságba esünk.”

(Gróf Mikó Imre, 1867)

A 16–17. században az Erdélyi Fejedelemség, Havasalföld és Moldva szoros összeköttetéseket építettek ki a térség nagyhatalmai érdekszféráinak ütközőpontjában. Az alábbiakban a kapcsolatrendszer egy rövid, de mozgalmas időszakát igyekszem áttekinteni.

Erdély számára a Királyi Magyarországtól való fokozatos függetlenedéssel egyre fontosabbakká váltak a román vajdaságok. A fejedelmek kezdettől igyekeztek szívélyes viszonyt kiépíteni déli és keleti szomszédaikkal: a három államot közel azonos mérete, stratégiai helyzete és a Portától való függése hasonló helyzetbe hozta. Erdély számára döntő lehetett Moldva és Havasalföld magatartása a császár vagy a szultán támadása esetén, míg az utóbbiak számára a fejedelemség jelentette a kapcsolatot a nyugati kereszténység, a Portával szembeni esetleges támasz irányába. A román államok élén lengyel vagy török segítséggel egymást sűrűn váltó vajdák mindig számíthattak rá, hogy menedéket találnak Erdélyben, amennyiben elvesztik trónjukat.¹

Összeköttetések különösen szorossá váltak a tizenöt éves háború kezdetén, amikor Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem csatlakozott a keresztény erőkhöz, és kísérletet tett az Oszmán Birodalom érdekszférájába tartozó három kis ország összefogására. Báthory 1595-ben felvette az Erdély, Moldva és Havasalföld fejedelme címet, ám próbálkozása kérészerű. Az elhúzódozó és egyre kilátástalanabbá váló háború során mindhárom államban több alkalommal tettek kísérletet a törökök hűségére való visszatérésre. Moldvában már 1595-től Ieremia Movilă uralkodott (1600-ban csupán néhány hónapra tudta őt eltávolítani Vitéz Mihály), akit a lengyelek juttattak hatalomba, ám a törökök bizalmát is élvezte. Erdélyben Báthory András, Báthory Zsigmond, majd Székely Mózes is oszmán támogatással akarta megszerezni a hatalmat, ám rövid időn belül valamennyien kudarcot vallottak.

1600 őszén Havasalföldön lengyel segítséggel Ieremia öccsét, Simion Movilă-t tették meg vajdának,² aki szintén törökbarát politikát folytatott. Őt annak a Radu Șerbannak sikerült

László Andor (1974) – tanár, Szárliget, laszlo.andor1@gmail.com

¹ Minderről lásd pl. Benda Kálmán: *Erdély politikai kapcsolatai a román vajdaságokkal a XVI. és XVII. században*. = *Magyarok és románok*. II. Szerk. Deér József – Gáldi László. Bp. 1944. 54–55.

² Erről lásd pl. Hafiz-Ahmed nagyvezír levelét III. Zsigmond lengyel királynak. *Documente turcești privind istoria României*. I. 1455-1774. Întocmit de Mustafa A. Mehmed. Buc. 1976. 145–146.

kiszorítania, aki korábban Erdélybe menekült,³ majd Vitéz Mihály nyomdokaiba lépett: hűségesküt tett Rudolfnak, és szorosán együttműködött Bastával, 1603 nyarán legyőzte a török pártfogásával erdélyi fejedelemségre törő Székely Mózeset. A közép-európai országok szoros kapcsolatát jól példázza a havasalföldi vajda prágai követségének egyik kérése: Rudolf vegye rá a lengyel királyt, hogy tiltsa meg pártfogoltjának, Ieremiának a Havasalföld elleni támadást. Azt is kérte, hogy küldjenek számára székely haderőt Havasalföldre.⁴ Radu kétkulacos politikát űzött, egy Tárговиšťéből kelt jelentés szerint egyszerre kívánt a szultán és a császár alattvalója lenni.⁵ 1604 tavaszán Brassóban Basta és Radu Şerban személyesen találkoztak,⁶ a vajda több alkalommal folyamodott segítségért a császár erdélyi biztosaihoz, hiszen Havasalföld folyton ki volt téve a törökök és tatárok támadásainak.⁷

Változó sikerrel folyt a harc a három államban a hatalom megragadásáért, miközben a két világbirodalom a térség fölötti ellenőrzésért vívott hosszú és kimerítő háborút, Lengyelország pedig sűrűn beavatkozott Moldvában. Ebben a küzdelemben 1604 őszén történt fordulat. Boeckai Istvánnak fontos szerep jutott Erdély Rudolf pártjára való térítésében. Báthory Zsigmond jobbkezeként segédkezett a Porta hűségén kitartó főurakkal való leszámolásban, a sikeres havasalföldi hadjáratban, a székelyek felkelésének leverésében csakúgy, mint a császárral való alkudozásokban. Egy évtizedig tartott ki Rudolf hűségén, amiért az erdélyi rendek száműzték, és ottani birtokait elkobozták. Felismerve az elhúzódó háború reménytelenségét, belátta, hogy Erdélynek vissza kell térnie a szultán pártfogása alá. Miután a török kapcsolatairól értesülő Concini váradi kapitány és Belgiojoso felső-magyarországi főkapitány rátámadtak, maga mellé állította a hajdúkat és a felső-magyarországi nemesség és városok jelentős részét, majd 1604 októberétől a menekülő generális nyomában betört Felső-Magyarországra.

³ Székely Mihály 1602. febr. 28-i jelentése II. Rudolf számára. *Documente privitoare la istoria românilor*. Culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. IV/1. Buc. 1882. (a továbbiakban: Hurmuzaki: *Documente*) 290.; vagy Kakas István 1602. márc. 19-i levele Zacharias Geizkofler császári tanácsosnak. Uo. 294.

⁴ Szilágyi Sándor közli Rudolf 1603. ápr. 26-i válaszának fogalmazványát Radu Şerban követsége számára. Ennek egyik pontja szerint kérni fogja a lengyel uralkodót, hogy tiltsa meg a lengyelek és a moldvaiak havasalföldi hadjárait. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. V. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1879. (a továbbiakban: *EOE*) 50. Radu Şerban prágai követségének Rudolfnak címzett 1603. szeptemberi beadványa. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*. VII. *Acte și scrisori (1602-1606)*. Publicate de Andrei Veress. Buc. 1934. (a továbbiakban: Veress: *Documente*) 163.

⁵ A Rudolf által kiadott 1603. dec. 10-i diploma, amellyel kinevezi Şerbant. Hurmuzaki: *Documente* IV/1. 350–351. A császár nagyvonalú pénzügyi támogatásáról lásd Szamosközy István: *Történeti maradványai 1542–1608*. IV. *Vegyes följegyzések*. Kiadta Szilágyi Sándor. Bp. 1880 (Magyar történelmi emlékek. Második osztály: Írók 30). 233; Attilio Vimercato 1603. dec. 23-i jelentése Bastának. Hurmuzaki: *Documente* IV/1. 354. Erről lásd még pl. Papp Sándor: *Bethlen Gábor hatalomra kerülése. = Nemzetmentők vagy megalkuvók? Kollaboránsok a magyar történelemben*. Szerk. Hermann Róbert. Kvár 2015. 65.

⁶ Michael Weiss: *Liber annalium raptim*. = Eugen von Trauschenfels: *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens (Neue Folge)*. Kronstadt 1860. 169–170; Nicolae Iorga: *Socotilele Braşovului și scrisori românești către șfat în secolul al XVII-lea*. Buc. 1899. 7–8; *Gyulaffi Lestár történeti maradványai*. Közli Szilágyi Sándor. Történelmi Tár 1893. 136. Lásd még Basta 1604. márc. 19-i levele Miksa főhercegnek. Nicolae Iorga: *Legăturile principatelor romane cu Ardealul de la 1601 la 1699. Povestire și izvoare*. Buc. 1902. (Studii și documente cu privire la istoria românilor IV - a továbbiakban Iorga: *Legăturile*). 150–151; Victor Motogna: *Războaiele lui Radu Şerban (1602-1611)*. Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tom VI. Mem. 11. Buc. 1927. 280. Lásd még Constantin Rezachevici: *Radu Şerban și Branul*. Cumidava XII(1979-1980). 1. 90.

⁷ Radu 1604. szept. 25-i és okt. 2-i levele az erdélyi biztosoknak. Veress: *Documente* 227–229.

Szembenállás és szövetség

A bihari főúr fellépése gyökeres változást hozott a térségben. Ieremia Movilă Sztambullal korábban is jó viszonyt ápolt, abban volt érdekelt, hogy Erdélynek ismét a Portához hű vezetése legyen, hogy országa ne legyen kitéve nyugati irányból jövő támadásnak. Már korábban a török pártfogását élvező Báthory Zsigmond,⁸ majd Székely Mózes támogatására kívánta rávenni a székelyeket, és figyelmeztette őket, hogy a térség elsősorban az oszmánok érdekszférájába tartozik: „mind töröknek, mind tatárnak is csak kapuja előtt ez három ország, késő az német segítség.”⁹ Bízott benne, hogy a császári erők kiszorulása Erdélyből hozzásegítheti öccsét a havasalföldi vajdai székhez.¹⁰ Radu Șerban nehéz helyzetbe került: Rudolf szövetségeseiként, ha Erdély visszatér a Porta pártfogása alá, ő elszigetelődik – igyekezett tehát megakadályozni Bocskai erdélyi hatalmának kiépülését. A magyar uralkodó számára felértékelődött Havasalföld támogatása, már november elején segítséget kért onnan. Basta ugyancsak szorgalmazta Radu hűségének biztosítását, uralkodása idején Havasalföld Erdélyt védi (*antemuro alla Transilvania*), az ütközőállam szerepét töltheti be az Oszmán Birodalom irányába. Az erdélyi biztosok éppen a havasalföldi beavatkozással fenyegetve próbálták a császár hűségén való kitarásra bírni.¹¹ Az oszmánok szintén gyorsan reagáltak, novemberben beiktatólevelet állítottak ki Bocskai számára, kinevezték erdélyi fejedelemnek és magyar királynak. Egyúttal kísérletet tettek a havasalföldi vajda hűségének megerősítésére: 1604 decemberében ismét hatalmi jelvényt, zászlót küldtek neki. A vajda, miközben elfogadta a zászlót, a szokásokkal ellentétben nem küldött tűszokat Sztambulba,¹² úgy tűnik, ekkor még bízott abban, hogy sikerül, mint másfél évvel korábban, Erdélyt megtartani Rudolf hűségén.

Bocskai már régóta tisztában lehetett a román vajdaságokkal való kapcsolat fontosságával, Báthory Zsigmond egyik legfontosabb tanácsadójaként tíz évvel korábban, amikor a fejedelem a törökkel szembeszállva maga mellé állította a két román államot, ő vezette azt a küldöttséget, amely Prágában nagy eredményként mutatta be Rudolfnak a három ország összefogását.¹³ A bihari nagyrú számára kulcsfontosságú volt keleti háterszága, magyarországi sikerei akkor

⁸ Kolozsvárra azon gyűlésbe követet küldött a moldvai vajda (1601-ben), hogy „az ország az törökhöz hajoljon, inkább hiszem, hogy Zsigmond kisztetésiből”. Szamosközy István: *i. m.* 131.

⁹ „bizony nagy haragja leszen az pogánnak Erdélyre, hogy ha újobban el szakadnak az hatalmas Császárnak hűségétől.” Nápolyi Péter, ill. Damian kincstárnok 1602. aug. 26-i levele Tholdi István székely főkapitányhoz. Veress: *Documente* 71. Talán erre a levélre utal Basta 1602. szept. 3-i levele. Iorga: *Legăturile* 134. A leveleket idéző Constantin Rezachevici szerint Ieremia a székelyeket császárelenes lázadásra buzdítja Székely Mózes oldalán, aminek célja „Erdélyt felszabadítani a német szolgaságból”. Constantin Rezachevici: *A székelyek és Havasalföld kapcsolata a Mihály vajda utáni időkből. = Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei.* Szerk. Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly. Buk. 1979. 134.

¹⁰ Ezért kérte például a szultánt Székely Mózes halála után arra, hogy a törökbarát Szilvássy Boldizsárt nevezze ki erdélyi fejedelemnek. Ieremia levele a szultánnak, 1603. július vége. Veress: *Documente* 146.

¹¹ „Ráduly vajda is ajánlja magát, hogy minden népével és tehetségével ő felségének és az országnak szolgáljni akar.” A császári biztosok 1604. nov. 2-i levele Petki Jánosnak. EOE. V. 358. Basta 1604. nov. 6-i levele Mátyás főhercegnek. Hurmuzaki: *Documente* IV/I. 401–402. Rudolf 1604. nov. 7-i levele Radunak. EOE. V. 359–360. Basta emlékirata Mátyás főherceg számára, 1604. nov. 7. *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607)* II. Kiad. Veress Endre. Bp. 1913 (Magyar történelmi emlékek. Első osztály: Okmánytárak 37). 519.

¹² Velencei portai követének, Bon Octaviánnak 1604. dec. 13-i, 1605. jan. 20-i és 30-i jelentését lásd Hurmuzaki: *Documente* IV/II. 279–281; Victor Motogna: *i. m.* 286.

¹³ Báthory Zsigmond titkos utasítása a Rudolffhoz küldött Bocskai számára 1594 végén. Történelmi Tár 1874. 9–10.

lehetek tartósak, ha biztosítja magát a román vajdaságok felől, nem kell a támadásuktól tartania, miközben elszigetelheti az Erdélyben levő császári erőket. Úgy tűnik, hogy még mielőtt felvette volna a kapcsolatot az erdélyi rendekkel, már sikerült elérnie, hogy Moldvából katonai segítséget ígérjenek. Követet küldött hozzájuk, kérésének a nagyvezír pátense adott nyomatékot, később a nagy befolyású lengyel kancellárnak, a moldvai vajdát hatalomra juttató Jan Zamoyskinak szintén a segítségét kérte.¹⁴ Amikor két hónappal fellépését követően Bocskai első ízben szólította fel csatlakozásra az erdélyieket, azzal fenyegette őket, hogy „engedetlenségük” esetén többek között I. Ieremia hadaival számolhatnak, akinek „erős parancsolatja vagyok” a szultántól az ő segítségére.¹⁵ Az erdélyi rendek egyelőre kívártak, Bocskai magyarországi sikerei nem voltak még elég meggyőzőek, minden bizonnyal hallottak a felkelők két novemberi vereségéről, Basta eperjesi táborozásáról. A levelet a kolozsváriak a Szebenbe visszahúzódo császári biztosoknak küldték,¹⁶ akik abban reménykedtek, hogy Basta és Radu harapófogóba foghatják majd Bocskai Felső-Magyarországon tartózkodó csapatait.¹⁷

A moldvai és az erdélyi fejedelem egymásrautaltsága nyilvánvaló, Radu eltávolítása közös érdekük, a Magyarországon tartózkodó Bocskai pedig szükség esetén moldvai csapatokra is támaszkodhat Erdély megszerzésében. A Movilă testvérek hamar felismerték, micsoda tekintéllyel rendelkezik a fejedelem a Portán, ahol minden bizonnyal hálások lesznek a neki nyújtott segítségért, Ieremia így megszilárdíthatja hatalmát, Simion pedig újra megszerezheti a havasalföldi vajdaságot. 1605 elejétől szoros moldvai–erdélyi együttműködés bontakozott ki: „valamire elégségesek leszünk az három országnak békés megmaradásának nyeréséért, mindenre készek vagyunk”, írta Simion Bocskainak. Ieremia állítja, mindig jószomszédi kapcsolatokra törekedett Erdéllyel és annak fejedelmével: „valami az három országnak javára és békességes megmaradására való dolgát illeti, semmibe nem akarunk megfogyatkozni, valami dolog mi hozzánk illendő és lehetséges. Mert mi annak az országnak csendes és békességes állapotának szintin úgy örülünk, mint szintén az mi országunkénak.” A moldvai követ sűrűn megfordult a fejedelem udvarában.¹⁸

Ugyanebben az időben az erdélyi biztosok és Basta egyaránt a havasalföldi vajdához folyamodtak, a császár eddigénél is nagyobb „kegyével” kecsegtették.¹⁹ Radu azonban nehéz

¹⁴ Bocskai 1605. jan. 19-i levele Jan Zamoyskinak. Bocskai István: *Levelek*. Bp.–Buk. 1992 (Téka). 105.

¹⁵ „Hogyha penég [...] engedetlenségnek ismerjük kegyelmeteket hozzánk lenni, egyfelől az moldvai vajda minden erejével, kinek erős parancsolatja vagyok a császártól arra [...] minden időváltozás nélkül, sem télnek, sem tavasznak ideit nem nézvé, mindjárt menten-megyünk kegyelmetekre.” Bocskai 1604. dec. 12-i levele az erdélyi rendekhez. *Erdélyi Történelmi Adatok*. I. Szerk. Mikó Imre. Kvár 1855. 214. A levél beszerceieknek írt változatát lásd Hurmuzaki: *Documente XV. Acte și scrisori din arhivele orașelor Bistrița, Brașov, Sibiu*. Publicate după copiii Academiei Române de N. Iorga. Partea II. 1601-1825. Buc. 1913. 817–819.

¹⁶ A biztosok 1605. jan. 4-i köszönőlevele a kolozsváriaknak. EOE V. 367–368.

¹⁷ Julius Caesar Muraltus 1604. decemberi havasalföldi követségéről Szamosközy István: *i. m.* 267–268. A sűrű követjárásokra lásd még Iorga: *Socotelile*. 120.

¹⁸ Simeon Movilă 1605. febr. 2-i levele Bocskainak. *Okmányok a Bocskai-szabadságharc idejéből*. Közli Nagy László. *Hadtörténelmi Közlemények* III(1956). (a továbbiakban: *Okmányok*) 318–319; Ieremia Movilă 1605. febr. 5-i levele Bocskainak. Uo. 320–321.

¹⁹ *Gyulafy Lestár följegyzései 1565–1605*. Kiadta Szabó Károly. Bp. 1881. (Magyar történelmi emlékek. Második osztály: Írók. 31.) 45; Basta 1605. febr. 8-i levele Radu Șerbanak. *Iratok Bocskai István és kora történetéhez*. Összeáll. Nagy László. Debrecen 2005. (A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója VI. - a továbbiakban: *Iratok*). 139–141; Az erdélyi császári biztosok 1605. február 11-i és 18-i levelei Bastának. Hurmuzaki: *Documente IV/I*. 408–411. Prágában Johan Kepler udvari csillagász úgy tudta, hogy Radu Șerban elfoglalta Bocskai Várad melletti „fellelővárát” (valószínűleg Solyomköt), és kiszabadította az álmosdi csatában foglyul esett Pezzen ezredest. Kepler 1605. febr. 13-i levele Szenci Molnár Albertnek. *Régi magyar levelestár XVI–XVII. század*. I. Vál. Hargittay Emil. Bp. 1981. (Magyar Hírmondó). 327.

helyzetbe került: a Porta egyértelműen a magyar felkelők mellé állt, Erdélyből nem számíthat segítségre, február 21-én Nyárádszeredán a vármegyék és a székelyek Bocskait választották fejedelemmé, aki állítólag Szerencsről azt üzentte Ieremiának, „hogy mingyarást Raduly vajdára menjen.”²⁰

A fejedelem politikájában fontos szerep jutott a román fejedelemségeknek; leveleskönyvének fennmaradt töredéke ékesen vall erről. Bocskai közbenjárt szövetségesei érdekében a nagyvezírnél: Ieremia hűségét hangoztatta, együtt szeretnék Simiont „bevinni” Havasalföldre: „azon leszünk, miképpen az három ország együtt levén, az hatalmas császár szolgálatjára elérkezhesünk.” Radu megbízhatatlan: „tanítványa levén Mihály vajdának, nem különben cselekeszik”, az oszmánok ellen szervezkedett, a Bocskai mellett kiálló székelyekre kíván támadni, török ruhába öltözött követet küldött Rudolffhoz. Tapasztalva „cigányságát és állhatatlanságát”, szeretné eltávolítani a vajdai székből. Simion vajdaságba segítségével a Porta egyszerre biztosíthatná Havasalföld hűségét, és jelentősen megkönnyítené Erdélynek az oszmán érdekszférába való visszatérését.²¹ A fejedelem minden követ megmozgat a havasalföldi hatalomváltás érdekében, a nándorfehérvári pasának így ír: „ebben látom az hatalmas császár jóvát, hogy Moldovában s Havasalföldében oly vajdák legyenek, kik az hatalmas császárnak ne színnel, hanem szívvel legyenek igazak és hívek: ezekben penig az két vajdákban megtapasztalt dolog, hogy hívek és igazak az hatalmas császárnak.”²²

Bocskainak a Movilă testvérekhez írt leveleiből szoros együttműködésükről értesülünk; nagyszabású tervet vázolt, hosszú távú szövetséget tervezett: „nagyságoddal oly köteles atyafiúságot és barátságot akarok vetni, és az nagyságod atyjafiával Simeon vajdával és az három országgal oly kötelességet, hogy nemcsak az mi időnkben, hanem az maradékink idejében is állhatatos és megmaradó legyen.” Hálás Ieremiának, aki kezdetől egyértelműen mellé állt, sokat tett a székelységnek a fejedelem oldalára vonásában, amit „Isten után csak nagyságodnak egyedül tulajdoníthatok”.²³

A vajda szerepe valóban fontos lehetett, hiszen a székelyeknek Rudolf mellett kitarva egyszerre kellett volna harcolniuk a keletről fenyegető moldvaiak, a nyugatról várható Bocskai-párti csapatok és a segítségükre érkező oszmánok ellen – ezt nem vállalták.²⁴ A fejedelem tudósítja a vajdát és öccsét, hogy Gyulaffy Lászlót küldte főkapitányként Erdélybe, a székelyek élére pedig Petki Jánost²⁵ nevezte ki. A Movilă fivérek hamarosan írtak Petkinek, és bizalmasukat küldték hozzá.²⁶ Minden bizonnyal szintén gyorsan felvették a kapcsolatot Gyulaffyval, aki románul is tudott,²⁷ ismerhette a vajdaságok viszonyait.

²⁰ Gyulaffi Lestár: *i. m.* 196.

²¹ Bocskai 1605. márc. 25-i levele Lalla Mehmed nagyvezírnék. Történelmi Tár 1874. 70–71.

²² Bocskai 1605. márc. 25-i levele Murátnak. Uo, 71–72

²³ Bocskai 1605. márc. 25-i levele Ieremia Movilă számára. Uo 73.

²⁴ *Újabb pótlék Szamosközy történeti följegyzéseihez*. Közli Szilágyi Sándor. Történelmi Tár 1892. (a továbbiakban: *Újabb pótlék*) 578–580. Bocskai fejedelemmé választásáról lásd Gyulaffi Lestár: *i. m.* 197–198.; és *Hídvégi Mikó Ferenc históriája 1594–1613 Bíró Sámuel folytatásával*. Pest 1863. (Magyar történelmi emlékek Második osztály: Írók. 7). 171.

²⁵ Petki már 1601 elején segített a lengyel és török támogatással újra fejedelemmé tett Báthory Zsigmond Moldvából való behozatalában, majd kulcsszerepet játszott a székelyek Bocskai pártjára térítésében. Szamosközy István: *i. m.* 131.

²⁶ Ieremia Movilă és Simion Movilă 1605. ápr. 18-i levelei Petki Jánosnak. Történelmi Tár 1885. 265–266.

²⁷ Jakó Klára: *Havasalföldre és Moldva szerepe Erdély portai kapcsolataiban. = Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Szerk. Ács Pál – Székely Júlia. Bp. 2012. 238.

Bocskai elérkezettnek látta az időt Radu eltávolítására, katonai lépésekre is késznek mutatkozott, Gyulaffynak és Petkinek egyaránt megparancsolta, hogy szükség esetén csapatokkal segítsék az öccse érdekében hadba szálló Ieremia Movilă, ám közben maga továbbra is igényt tart a moldvai segítségre.²⁸ Bocskai erdélyi hatalma megszilárdításának feltételeként fogta fel a havasalföldi vajdaváltást. A székelyek és a magyar vármegyék csatlakozása után úgy biztosítható a szászok hűsége, ha azok nem kapnak segítséget a Kárpátokon túlról, mindkét vajdaság egyaránt a Portához hű, és Bocskai szövetségesei. A következő hetekben a fejedelem további levelekben szorgalmazta a töröknél „az Mihály vajda és német király konyháján hízott s azoktól neveltetett” Radu eltávolítását, aki „színnel vötte és tartja” a szultántól kapott hatalmi jelképét, a zászlót, Erdélybe küldött csapatai komoly kárt okozhatnak, „Isten kitől oltalmazzon, ha mi történnék: akkor vennők eszünkben, hogy kígyót tartunk kebelünkben”. Sürgette a török beavatkozást: „most az ideje, hogy afféle tövisét az ő hatalmassága birodalmából idején-korán kitisztítsanak, mert annak utána félő, hogy búját és kárát ne vallják.”²⁹

Úgy tűnik, Bocskai nyitott kapukat döngtet, a Portán hajlanak Simion kinevezésére, egy május elején kelt sztambuli jelentés arról tudósít, hogy Radu beavatkozott Erdélybe, amivel elárulta a szultánt és Bocskait, ezért le kell váltani.³⁰ A szultán megdicsérte Ieremiát, amiért közreműködött a székelyek Bocskai pártjára térítésében. Késznek mutatkozott Simion vajdaságának pártolására, amennyiben az hajlandó lesz az Erdélybe küldött Ali pasa oldalán segíteni Bocskai hatalmának megerősítésében. I. Ahmed hasonló forgatókönyvet vázolt tehát, mint a fejedelem, ám megfordítja a sorrendet: Simion előbb bizonyítsa hűségét Erdélyben, utána veheti birtokba Havasalföldét. A havasalföldi vajda egyértelmű Habsburgok melletti kiállása ellenére a Porta mindkét fél megnyerésére törekedett: tíz nap elteltével tudósították Radu Şerban, hogy megtiltották Simionnak a havasalföldi hadjáratot, ám ennek fejében tőle is elvárják, hogy küldjön csapatokat a fejedelem mellé.³¹ Újabb leveleiben a szultán mindkét vajdától konkrét katonai támogatást kért Bocskai mellé, a későbbiekben is a Portáról egyszerre biztatták az ellenlábásokat, bár a havasalföldi vajdának valamiért megengedték, hogy ne személyesen vezesse csapatait Erdélybe.³²

Mindez meglepő, hiszen másutt is hallunk a vajda kétszínűségéről. A székelyeket fenyegette, hogy maradjanak veszteg, ne álljanak Bocskai mellé, miközben a fejedelem erdélyi generálisát a jószándékáról biztosította.³³ Tavaszra azonban már csak néhány vár őrsege, és a szászok tartottak ki Rudolf hűségén – melléjük érkeztek kozák, szerb, magyar, német és román

²⁸ Gyulaffi Lestár: *i. m.* 196. Bocskai 1605. márc. 25-i levelei Ieremia és Simeon Movilă számára. Történelmi Tár 1874. 73–76.

²⁹ Bocskai 1605. ápr. 8-i levele a szultánhoz. Uo. 93. Bocskai 1605. ápr. 8-i levele Hasszán temesvári pasához. Uo. 97–98; Bocskai 1605. április legvégén vagy május elején kelt levele a szultánhoz. Uo. 119.

³⁰ Octavian Bon, Velence portai követének 1605. márc. 14-i és ápr. 15-i jelentése. Hurmuzaki: *Documente IV/II.* 282–283. 1605. máj. 1; Isztambuli jelentés a havasalföldi helyzetről. Veress: *Documente* 239–240.

³¹ I. Ahmed 1605. ápr. 23-i levele Ieremia Movilă számára. Gemil Tahsin: *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)*. Buc. 1984. 101–103. I.; Ahmed 1605. máj. 3-i levele Radu Şerban számára. Uo. 103–104.

³² I. Ahmed levele Ieremia Movilă és Radu Şerban számára, 1605. máj. 12. előtt. Uo. 104–105. Papp Sándor szerint az 1605-ös hadjárat alatt vezetett diváni jegyzőkönyvek első bejegyzései éppen a két román vajdának szóló parancsok. Papp Sándor: *Erdély részvétele a moldvai vajdai család, a Movilăk és Radu Şerban havasalföldi vajda küzdelmében (1602–1606)*. = *Tanulmányok Gebei Sándor 70. születésnapjára*. Főszerk. Pap József. Eger 2017. (Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae XLIV. – a továbbiakban: Papp: *Erdély részvétele*). 32.

³³ Szamosközy István: *i. m.* 337–338.

zsoldosok Havasalföldéről. Vezetőjük, Rácz György a Bocskaival szembeni ellenállás vezéralakja Erdélyben, aki sok borsot tört a fejedelem főkapitányának orra alá.³⁴

A székelyek és a magyar nemesség képviselői tiltakoztak a szászoknál, kérték őket „ez idegen dülő, pusztító nemzetség” eltávolítására. Ők „nem fegyverrel, hanem atyafiságosképpen” akartak megegyezni, a szászok azonban „Havasalföldből idegen nemzetséget” hívtak ellenük. Az okozott károkért, a pusztulásért ők felelnek, akik „az idegen nemzetet országunkban behozta [...] mostan mi nem vakok vagyunk, hogy nem látnók azt ennek az idegen nemzetnek, rácnak, oláhnak alattomban Havasalföldből való kihozása mire menne...”³⁵

Bocskai májusi portai követtségének „fő-kívánságai” közt szerepelt Simion ügyének pártolása, Radu Șerban letételének szorgalmazása. Mivel Radu a szultántól nyerte méltóságát, „ameddig tapasztalható vétekben nem találatik, az vajdaságból ki nem vetheti”, a felhozott vádakot visszautasítják: Erdélybe nem Bocskai ellen küldött csapatokat a vajda, Rudolfal való levelezésére nincs bizonyíték. Éppen ezekben a napokban Ebesfalvánál Rácz hajnalban rajtaütött Gyulaffy óvatlan csapatain, és szétszórta őket. A követek Ieremiát és Simeont csupán azzal tudják biztatni, hogy „Istentől, az időtől várakozzanak”, egyikük, Kékedy György portai utasításra kénytelen Radu Șerban nemrég érkezett követével Havasalföldre menni. Elkísérte őket egy csausz, akivel együtt megbizonyosodhatnak róla, hogy a vajda hajlandó-e hadat küldeni Erdélybe a fejedelem csapatai mellé. A havasalföldi követek azt bizonygatták a Portán, hogy Radu „és az ország is” készek megesküdni a fejedelemnek, vele „akarnak egy szerencsén élni-halni”. A vajda segíthet Szeben és Brassó hódoltatásában, ígéretet tett a Székely Mózestől zsákmányolt „lövőszerszámok” átadására a fejedelemnek.³⁶

Radu szorult helyzetbe került: Bocskai csapatai tavasszal elérték Alsó-Magyarországot, Basta Pozsonyba vonult vissza, nem tud beavatkozni Erdélyben, ahol nyár elejére Kolozsvár és Szamosújvár is a fejedelem hűségére tért. Eközben határozott utasítás érkezett a nagyvezírtől és a szultántól: „végezzon [vagyis egyezzen meg] Bocskaival, mert nem leszen jól dolga”. A nyomaték kedvéért a nagyvezír magyarországi hadjáratára magával visz egy havasalföldi trónkövetelőt (Radu Mihneát).³⁷ A vajda kénytelen alkalmazkodni a változó viszonyokhoz, júniusban követtséget küldött a fejedelemhez Kassára, akitől azt kérte, engedje, „hadd maradjon meg, ne törekedjék az portán kivetése felől”. Nem tagadta, hogy eddig „igazán szolgálta” Rudolfot „mint urát”, azonban tapasztalnia kellett, hogy „Isten Bocskai uramnak Magyarországot kezében adta volna, tudja pedig és látja azt is, hogy akié Magyarország, Erdély is azé”. Most tehát, „amely hűséggel tartozott német császárnak, azt Bocskai uramra fordítja, és mind élni, mind halni véle együtt akar”. Bocskai közbenjárását kérte, hogy a Duna mellett állomásozó török had „ne háborgassa, hanem szálljon el határából. Ennek utána immár nem úgy, mint ekédig,

³⁴ „Rácz György is megérkezék Havasalföldiből, és alattomban az szászokkal practicálni kezdé.” Szamosközy István: *i. m.* 331; *Krausz György leírása mind hadi dolgoknak, mind az egyebeknek, amelyek 1599-től 1606-ig Erdélyben történtek. = Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről.* III. *Tűzpróba. 1603–1613.* Bp. 1942. (a továbbiakban: *Krausz György leírása*) 87; Gyulaffi Lestár: *i. m.* 205. Bogáthy Menyhért 1605. ápr. 4-i levele a beszerceieknek. *Hurmuzaki: Documente XV/II.* 821–822. Rácz hadainak összetételéről lásd Rácz 1605. jún. 4-i hitlevelét. *Újabb pótlék* 407–408.

³⁵ Az erdélyi nemesek 1605. ápr. 1-i levele a szebeni szászokhoz. *Székely Oklevéltár* VI. Szerk. Szádeczky Lajos. Kvár 1897. (a továbbiakban: SzOkl) 11; Az erdélyi nemesek 1605. ápr. 5-i levele a szászokhoz. Uo. 14.

³⁶ Korláth István, Kékedy György és Mehmet tihája 1605. máj. 24-i levele Bocskainak. *Okmányok* 328–329.

³⁷ Bon Octavian, Velence portai követének 1605. máj. 31-i jelentése. *Hurmuzaki: Documente IV/II.* 284.

hanem köteleseképpen akar szolgálna.” Egy másik tudósítás szerint jelentős katonai és pénzügyi segítséget ígért Radu.³⁸

Az erdélyi szászok tisztában voltak azzal, hogy hamarosan forróvá válhat a talaj a lábuk alatt, ha kitartanak Rudolf mellett, így néhány nappal a havasalföldi követség Erdélybe érkezését követően előbb a szebeniek, majd a brassóiak is elküldték képviselőjüket a vajdaságba, hogy első kézből tájékozódjanak a fejleményekről. Itt minden bizonnyal magától Radutól értesülhettek kényszerű pálfordulásáról, amivel elvesztették fő támogatójukat.³⁹

Kádizáde Ali pasa szilisztriai beglerbég (korábban budai pasa) feladata, hogy a havasalföldiek engedetlensége esetén „az országot kezéhez vegye, az vajdát kivesse”. Kékedy is tudatja Raduval, hogy ha nem teljesíti a szultán parancsait, „által megyen az Dunán, s reá hozza Ali pasát.”⁴⁰ Ezek után, „látván az vajda, hogy szoros az kapca”, bojáraival együtt „megesküvék Kékedy kezén, hogy igaz híve lésszen az hatalmas császárnak s Bocskainak”. A török és moldvai sereg június 20-án már az erdélyi határ közelébe ért, Kékedy Focșani-ban elvált tőlük, és sietett Kassára, hogy ott bemutathassa a vajda és a szász városok hitlevelét.⁴¹

Ekkorra úgy tűnt, a fejedelem letett Radu megbuktatásáról. Kornis Györgyöt, akit Bocskai még korábban azzal a megbízással küldött, hogy „Jeremia és Simeon vajdát Havasalföldre vigye”, és „Radul vajdát kiverjék az országából”, sikerül rávenni, hogy forduljon vissza. Kékedy szerint ugyanis, ha Kornis „beviszi Havasalföldében az moldvai hadat, császártúl és a pasátúl nehézség lenne urunkra és az országra is”. Halmágyi István, a havasalföldi követ azzal a hírrel térhetett vissza urához, hogy Bocskai „meghagyta” őt „az székben [...] mivel hogy az török is törekedett mellette”.⁴²

Előbb a brassói, majd a szebeni és a segesvári szászok is békére hajlottak, készek esküt tenni Bocskai előtt, hogy a Havasalföldről érkezett hadat elküldik, a császári biztosokat is elbocsátják.⁴³ Rác György fegyverszünetet kötött, amíg létrejön a végső megállapodás.⁴⁴ Bocskai nevében Gyulaffy esküt tett, hogy amint megkapja a szászok hitlevelét, és Segesvárból távoznak Rác csapatai, hadait kiviszi a Szászföldről, a német hadakat és a császár biztosait pedig kikísérik az országból.⁴⁵ A hírt örömmel fogadták Kassán, ahol „ünnepélyesen és nagy alázatossággal hálát adtunk istennek, hogy Havasalföld és Erdély meghódoltak”.⁴⁶

³⁸ Szamosközy István: *i. m.* 334; Gyulaffi Lestár: *i. m.* 217–218; *Újabb pótlék* 416; Victor Motogna: *i. m.* 290.

³⁹ Gyulaffy és Szamosközy szerint a vajda követsége jún. 2-án ért Kolozsvárra, míg a szebeniek június 6-án küldték Régeni Jánost Radu űrbehoz. Gyulaffi Lestár: *i. m.* 133, 138, 218.; és Szamosközy István: *i. m.* 345. Mark Schankebank brassói városgazda jún. 22-én kelt útra (és július 3-án tért haza). Iorga: *Socotile* 13.

⁴⁰ Szamosközy István: *i. m.* 346.

⁴¹ Kékedy jún. 30-án ért a Segesvár alá, majd júl. 8-án Kolozsvárra. Gyulaffi Lestár: *i. m.* 140, 133, 222.; és Szamosközy István: *i. m.* 267, 345–346; *Újabb pótlék* 417; Nicolae Iorga: *Legăturile* LV; Mika Sándor: *Weiss Mihály 1569–1612. Egy szász államférfiú a XVII. századból*. Bp. 1893. 75.

⁴² A követség visszautján július 2-án ért Kolozsvárra, július 12-én Brassóba. Gyulaffi Lestár: *i. m.* 142; Ștefan Meșș: *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj*. Cluj 1935. 30; *Újabb pótlék* 420; Szamosközy a júl. 7-i hírek között közli Kornis visszafordulását. Uo. 418. Victor Motogna szerint Radu őszintesége bírta rá Bocskait, hogy megváltoztassa véleményét, ugyanis beismerte kiszolgáltatott helyzetét, hiszen a török hadak a Dunán túl támadásra készen állnak. Victor Motogna: *i. m.* 50.

⁴³ A szászok hitlevele Bocskainak arra az esetre, ha Erdélybe jönne. 1605. júl. 4. SzOkl VI. 18. Lásd még Szamosközy István: *i. m.* 351.; és Michael Weiss: *i. m.* 179–181; *Újabb pótlék* 416–418.

⁴⁴ Rác György hitlevele, 1605. júl. 4.; Gyulaffi Lestár: *i. m.* 205.

⁴⁵ *Újabb pótlék* 410–411.

⁴⁶ Alvinczi naplójának júl. 17-i bejegyzése. *Alvinczi Péter kassai prédikátor történeti följegyzései 1594–1621*. Közli Benda Kálmán. A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 1955. 14–15.

A szászok nem tartották be ígéretüket. „Segesvár krónikása,”⁴⁷ Georg Krauss (Krausz György) beszámol az idézett július 4-i egyezségről, aminek hatására a magyarok elvonultak a vár alól, ám két nappal később állítólag Radu kitartásra biztatta Rácz Györgyöt, akinek erősítéseket ígért. Úgy tűnik, a havasalföldi vajda nehezményezte, hogy Simeon csapatai Erdélybe vonultak az ő megbuktatása érdekében, állítólag a szászokat is megfenyegette, azt üzenve nekik, döntsék el, „hova néznek, Bocskaihoz-e, avagy az római császárhoz? Ím értem, úgymond, hogy az én ellenségemet Simeon vajdát hadastul bebocsátatok az országba cum Moldavis. Azért hova nézzetek, adjátok értésemre, mert tűzzel-vassal rajtatok leszek.”⁴⁸

Segesvár védői még két hónapon keresztül tartották magukat – amivel sok bosszúságot és kárt okoztak a derék polgároknak.⁴⁹ Természetesen nem csak a szász lakosság bánta Rácz zsoldosainak garázdálkodásait, hiszen Bocskai mellett így nagyobb sereget kellett felvonultatni. Pedig ezt szeretne volna elkerülni: „mi annak az hazának annyi javát akarjuk – írja a tavasz során –, még gonosz szelet sem engedünk általmenni rajtok, és úgy oltalmaznók, mint az szemünk fényét.”⁵⁰ A fejedelem igyekszik kímélni Erdélyt, Simion csapatait végszükség esetén, „csak akkor vigye bé az országba, mikor egyéb nem lehet benne, mert a had kártétel nélkül nem járhat”.⁵¹

Lalla Mehmed nagyvezír értesítette Bocskait, hogy Ali Havasalföldön keresztül Erdélybe tart,⁵² Rácz makacssága arra kényszerítette Simiont, hogy júliusban maga is táborba szálljon.⁵³ A moldvai–török sereg július közepén ért Brassó mellett Erdélybe. Weiss Ali előtt a nemrég aláírt megállapodásra hivatkozott, amely alapján ők már „szövetségben” álltak Bocskaival – így igyekezett megóvni a Barcaságot a hadak dúlásától, miközben a török pasa a szászoktól nagy mennyiségű élelmiszert, ágyúkat és puskaport követelt.⁵⁴

A katonai lépésekkel párhuzamosan folytak a diplomáciai tárgyalások. Erről némi képet a brassói számadáskönyvek alapján alkothatunk: június végén Markus Schankebank városgazda utazott két hétre Havasalföldre, július közepén tért vissza a vajdához Halmágyi István. Ugyanebben az időben népes küldöttség érkezett Radutól Nica vistier (kincstartó) vezetésével, amely egy hétig a városban tartózkodott. Ennek tagja Kálnoky János székely nemes, aki tolmácsolta az erdélyi rendeknek Radu kérését, hogy négy „főembert” (egyet a székelység, egyet a magyarság és kettőt a szászok képviselőjében) küldjenek hozzá, akikkel megállapodást köthet.

1605. július 27-én kelt útra Brassóból a küldöttség, éppen akkor, amikor a fejedelem is megindult Kassáról Erdélybe. Augusztus 5-én Târgovişten megállapodtak a vajdával. A közel egy hónappal korábban állítólag Kékedy előtt tett eskü elégtelennek tűnt. Haller Gábor, Kálnoky

⁴⁷ Bartoniek Emma: *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*. Kézirat gyanánt. Bp. 1975. 182.

⁴⁸ Gyulaffi Lestár: *i. m.* 143.

⁴⁹ Krausz részletesen beszámol erről az időszakról. *Krausz György leírása* 90–94. Az 1607-ben született Krausz adatait valószínűleg Johannes Ursinus krónikájából vehette át. Lásd Bartoniek Emma: *i. m.* 184.

⁵⁰ Bocskai 1605. ápr. 8-i levele ismeretlen erdélyinek. *Történelmi Tár* 1874. 104.

⁵¹ Bocskai 1605. ápr. 15-i levele Balassy Ferencnek. *Erdélyi Történelmi Adatok* III. Szerk. Mikó Imre. Kvár 1858. 321.

⁵² Lalla Mehmed 1605. júl. 9-i levelét idézi Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*. Bp. 2014. (Károli könyvek). 192.

⁵³ Simeon Movilă levele Bocskainak, 1605. aug. 5. *Okmányok* i. m 321–323.

⁵⁴ Michael Weiss: *i. m.* 181. A Brassó megtámadásával fenyegetőző Alinak Weiss Mihály állítólag azt válaszolta, hogy a várost „nem pókhálóval kerítették, nem mehetsz mingyarást által rajta, nem is botlosz az falon által, dolog és munka kell ahhoz”. *Újabb pótlék* 579. Lásd még Mika Sándor: *i. m.* 80.

János, valamint a brassói Michael Weiss és Markus Schankebank előtt Radu Şerban bojárjaival együtt hűségnyilatkozatot tett Bocskainak. Katonai segítség adására kötelezte magát, akár személyesen is hadba vonul majd mellette, megígérte, hogy kihívja Rác Györgyöt Erdélyből, és visszaadja a Székely Mózesről zsákmányolt fegyvereket. A három nemzetet képviselő erdélyiek arra esküdtek, hogy a „szomszédság, atyafiság” megmaradása érdekében a Vitéz Mihály ideje óta fennálló ellentétekre fátylat borítanak, nem támogatják Simion havasalföldi trónigényét, sőt segítik ellene Radu Şerbant, aki mellett készek a Portán is kiállni. Amennyiben a vajda mégis elvesztené hatalmát, menedéket nyújtanak neki és a hozzá hű bojárokknak.⁵⁵ Az erdélyi küldöttség egyik tagja, Weiss, a krónikáiról beszámolt az eskütétel ünnepélyes körülményeiről, a Porta jelen levő képviselőiről, és arról, hogy Radu kérésére az erdélyiek is azonnal értesítették a török főméltóságokat a történekről. Kiemelt szerepet játszott a megállapodás létrejöttében Kálnoky, aki nem az erdélyi küldöttséggel, hanem külön érkezett Havasalföldre.⁵⁶ A Portán örömmel vették tudomásul a történeteket, a szultán „felette jó néven vette, hogy ilyen hívséget mutatott kegyelmek ő hatalmasságához, hogy az havasalföldi Rádul vajdával kötelességet és szomszédságos barátságot szerzett”. Figyelmeztették őket az egyezség megtartására is.⁵⁷

Szilágyi Sándor történész az egyezményt véd- és dacsövetségnek tartja,⁵⁸ maga Radu a két ország „megegyesüléséről” írt. A szerződés különösen fontos volt a havasalföldiek számára, ők kérték Gyulaffy főkapitányt, hogy küldjön követséget hozzájuk, akivel megállapodhatnak „ez két nyomorult országnak békességesen és csendesen való megmaradásáról és állapotjáról.” Bocskainak arról írtak, hogy ilyen módon „köteleztük hittel magunkat országostul felségednek”, és kérték, tartsa távol Simiont országuktól.⁵⁹ Radu ugyanerről írt az erdélyi nemességnek, és újra Bocskaihoz küldte a korábban már Kassát megjárt követét, Halmágyit és Nicát, aki az augusztusi megállapodás közvetlen előkészítésében játszott szerepet.⁶⁰

Eközben Simion és Ali Segesvár alá ért. A moldvai vezér elküldte követét Bocskai elé: „értvén az felséged Erdélybe való besietését, felette igen örülök rajta, hozza az Úristen felségedet jó szerencsés egészségben, az szegény megromlott hazánknak hasznára, javára, ez előmenetelére.” Ismételtlen kérte a fejedelmet, értesítse a nagyvezírt és a szultánt az ő segítségnyújtásáról és Radu „praktikáiról”, aki Erdélyben igyekezett zavart kelteni, „minden dolgokat felfordítani”. Arra számított, hogy a fejedelemség csendesítésével a török hadak csakúgy, mint Bocskai csapatai mellé állnak, és megszerzik számára a havasalföldi vajdaságot.⁶¹ Pedig Alinak az eredeti

⁵⁵ Wolfgangi de Bethlen: *Historia de rebus Transsylvanicis*. VI. Cibinii. 1793. 320–323; Magyarul Szamosközy István: *i. m.* 349–350; *Újabb pótlék* 409–412. Kiadta még Victor Motogna: *i. m.* 290–291; Ioan Lupaş: *Documente istorice transilvane*. I. 1599–1699. Cluj 1940. 77–79. Az egyik pont, amely csak Szamosközynél található meg, Bethlen Gábor havasalföldi „kapdosás”-ának megszüntetéséről szól. Iorga: *Socotilele* 14–15.

⁵⁶ Uo., és Michael Weiss: *i. m.* 182–183.

⁵⁷ Hajdar pasa 1605. szept. 9-én Konstantinápolyban kelt levele október 9-én érkezett Brassóba. Michael Weiss: *i. m.* 187–188.

⁵⁸ *Szilágyi Sándor*: Bevezetés. EOE V. 305.

⁵⁹ Havasalföldi előkelők levele Bocskainak, 1605. aug. 14. *Okmányok* 323–324.

⁶⁰ Radu Şerban 1605. aug. 15-i levele az erdélyi rendeknek. Történelmi Tár 1885. 267–268. Nica útjával kapcsolatosan lásd még: „au purces [...] în Țeara Ungurească la craiu [...] luna Sept(embrie) 1 zile.” Egy falu eladása ügyében kelt irat, 1606. aug. 17. *Documente privind istoria României. Veacul XVII. B. Țara Românească 1601–1610*. Buc. 1951. 225. Halmágyiról Szamosközy is megjegyzi, hogy „Radul és az urak közt való békességet tractálja vala.” *Újabb pótlék* 420.

⁶¹ Simeon Movilă 1605. aug. 4-i és 5-i levele Bocskainak. *Okmányok* 321–323. 1605. júl. 26. Ali és Simeon átkelnek az Olton. Gyulaffi Lestár: *i. m.* 140; *Újabb pótlék* 411.

parancs szerint a magyarországi hadszíntérre kellene sietnie, csupán Segesvár ellenállása miatt volt kénytelen tovább maradni a fejedelemségben.

Segesvár alatt többek között havasalföldiek és moldvaiak néztek egymással farkasszemet Bocskai fejedelemsége érdekében, ezért Simion leveleket küldött a várba, hogy megnyerje a Rác mellett harcoló román zsoldosokat. Ali elégedett a vajda öccsének segítségével, s alig egy héttel a tárgoviștei szerződést követően megbízhatatlannak tartotta Radut. Bár minden biztonnal tudomást szerzett a trónkövetelő portai mellőzéséről, a későbbiekben sem fukarkodott Simion dicséretével: azt állította, még a saját emberei és katonái között sem talált olyat, aki hasonló hűséggel szolgálná őt, Bocskai és a szultán érdekeit, mint a Movilă testvérek.⁶²

A hírek lassan terjedtek, augusztus közepén a moldvai vajda tudósítást várt Petkitől, egy héttel később, miután értesült Bocskai jöveteléről, elküldte követét az erdélyi országgyűlésre, és arra kérte a székely főkapitányt, hogy „munkálkodjék” Simion „dolgában”. A magyar Nápolyi Péter, aki márciusban már járt Ieremia követeként a fejedelemtől Kassán, most Kolozsváron találkozott vele, és arra kérte, „ne higgyen az havaseli vajdának, mert minden dolga cigányság lévén, nagy kárát vallja végre”.⁶³ Bár Kálnoky, valamint Radu „secretariusus” és három bojár augusztus 10-én meghozta Segesvárra az egyezmény hírét, a védők csupán egy hónapra rá, Bocskai jöveletekor adták meg magukat, „félnek vala penig azon, hogy az magyarok és törökök az hitet meg nem állják”, vagyis hogy bosszút állnak rajtuk.⁶⁴

Augusztus végén egyszerre tartózkodott Brassóban a két román vajda népes küldöttsége.⁶⁵ Medgyesre igyekeztek az erdélyi országgyűlésre, ahol a moldvaiak Bocskai ígéretéhez híven Simion havasalföldi trónigényének támogatását szerették volna elérni, Radu a megállapodás alapján a trónkövetelő eltávolítását kérte a fejedelemtől. A brassói szenátus az utóbbiak mellé áll, a portáról érkezett Huszain bég⁶⁶ minden biztonnal ugyanezt szorgalmazta.

A nagyrészt Dél-Erdélyben élő szászok számára különösen fontos Havasalföld, a nagy kereskedővárosok hídszerepet tölthetnek be a két ország között. Nem véletlen, hogy az augusztusi egyezmény megkötésekor az erdélyi küldöttség négy tagja közül kettő Brassó vezetői közül került ki. Marcus Schankebank 1603-tól több ízben fordult meg városi vagy császári követként Havasalföldön, szolgálataiért 1603 augusztusában Rudolftól, 1607-ben Rákóczi Zsigmondtól nyert birtokokat, sokat tett Bocskai hatalmának barcasági elfogadtatásáért.⁶⁷ Weiss jó barátságot ápolt Raduval,⁶⁸ akivel közös vadászaton is részt vettek.⁶⁹

Bocskai nem tudta teljesíteni megbízhatónak bizonyult szövetségese fő kérését, kénytelen elfogadni a Porta döntését, ám Illésházy Istvánnak szóló egyik levelében sikerként számolt be a

⁶² Ali 1605. aug. 2-i, 13-i, 20-i, szeptember eleji és szept. 19-i levelét idézi Papp: *Erdély részvétele* 33–36.

⁶³ Ieremia Movilă levele Petki Jánosnak, 1605. aug. 15. Történelmi Tár 1885. 267; Ieremia Movilă levele Petki Jánosnak, 1605. aug. 23.; EOE V. 395–396. „Jutott Kolozsvárra Péter deák az molduvai vajda secretariusus 21. Augusti, kitől azt izente urunknak, hogy ne higgyen az havaseli vajdának, mert minden dolga cigányság lévén, nagy kárát vallja végre.” Szamosközy István: *i. m.* 351.

⁶⁴ *Újabb pötlék* 412, 414; Wolfgangi de Bethlen: *i. m.* 324; *Krausz György leírása* 93–94; Szamosközy István: *i. m.* 350. Iorga Radu „diák” (diac)-járól ír. Iorga: *Socotile* LVI; Alvinczi Péter *i. m.* 15; Victor Motogna: *i. m.* 291.

⁶⁵ Iorga: *Socotile* 15.

⁶⁶ Wolfgangi de Bethlen: *i. m.* 332.

⁶⁷ Cziráki Zsuzsanna: *Autonóm közösség és központi hatalom. Udvar, fejedelem és város viszonya a Bethlen-kori Brassóban*. Bp. 2011. (Udvar történet kötetei 3). 36.

⁶⁸ Ștefan Andreescu: *Restitutio Daciae II. Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601-1659*. Buc. 1989. 4.

⁶⁹ Michael Weiss: *i. m.* 195.

történekről: „a havaseli vajda minden boérival együtt hozzánk esküdt, hogy minden szerencsében együtt akar velünk élni, halni.”⁷⁰ A források nem szólnak róla, miként fogadta Simion saját mellőzését, a segesvári krónikás szerint a fejedelem „nagy tisztelettel” bocsátotta el. Egy másik szűkszavú beszámoló alapján, hazaútján maga Rácz kísérte egy darabig, aki ellen felvonult seregével, és aki Segesvár feladása után a fejedelem hűségére tért. „Igen male discessit” – teszi hozzá a krónikás.⁷¹ A szultán október végén levélben utasította Simiont, hogy engedélye nélkül ne támadja meg Havasalföldet, vonja vissza és oszlassa fel csapatait, és térjen vissza bátyja mellé.⁷² Ștefan Andreescu értelmezésében a felhívás a megújult erdélyi–havasalföldi kapcsolatok első kézzelfogható jele, hiszen Bocskai közbenjárása nélkül nem jött volna létre a parancs.⁷³

Értékelés

Bocskai fellépését követően a Habsburg Birodalom képtelen fenntartani hatalmát Erdélyben, a fejedelemség az Oszmán Birodalom érdekszférájába került csakúgy, mint a két román vajdaság. Ezt Prágában és Bécsben egy ideig nehezen akarták belátni. Jellemző, hogy a bécsi béke első változata szerint Moldva és Havasalföld „hűséggel és engedelmességgel tartozik a császárnak”.⁷⁴ A magyar főurak tiltakoztak, amiért a béke végül kimondta Erdély elszakadását Magyarországtól, a két állam között 1617-ig rendszeresen megkötött kölcsönös segítségnyújtást előíró szerződések alapján a fejedelemség a magyar koronához tartozott. Csakhogy közben fokozatosan felismerték azt, amire egy császári tanácsos már 1607 elején rámutat: „Erdély megszerzésére pénz kell, a császár pedig csak pátenseket és diplomákat tud adni, de pénzt nem... Erdély olyan tartomány, mely országokat emészt meg, és a császár végképp leszámolt azzal a gondolattal, hogy visszaszerezze.”⁷⁵ A tizenöt éves háború után Erdély és a két román vajdaság *de facto* függetlenné vált a Habsburgoktól.

A térségben sokkal inkább érvényesült az oszmánok akarata, ám a háború végén ott is meglepően engedékenynek bizonyultak. Egyik ilyen lépésük Radu Șerban hatalmon tartása 1605-ben Havasalföldön. Hogyan nyerhette el a vajda a törökök bizalmát? Nem tudjuk, miként magyarázta korábbi tetteit – elsősorban Székely Mózes elleni hadjáratát, és Rácz György Bocskaival szembeni felléptetését. A Porta ismételt utasításai ellenére nem nyújtott katonai segítséget a fejedelem számára, csak találgathatunk arról, miként győzte meg a szultánt hűségéről. A történetek véleményünk szerint elsősorban az Oszmán Birodalom nehézségeivel magyarázhatók: az európai fronton a hosszú háború végére egyértelműen kimerült, nehézségekkel küzdött Kis-Ázsiában, ahol a cselali felkeléssel kellett szembenéznie, keleten pedig a perzsákkal vívott háborút. Rugalmasságuk talán ennek köszönhető: ezért engedték át például Érsekújvárt és Nógrádot a magyaroknak, és beletörődtek abba is, hogy Bocskai visszafoglalta tőlük Lippát.

⁷⁰ Bocskai 1605. szept. 4-i levele Illésháznak. Történelmi Tár 1878. 20.

⁷¹ Gyulaffi Lestár: *i. m.* 224–225; Wolfgangi de Bethlen: *i. m.* 333–334. Lásd még Iorga: *Socotile* *i. m.* 123–124.

⁷² I. Ahmed 1605. okt. 28-i levele Simionnak. Gemil Tahsin: *i. m.* 107–109.

⁷³ Ștefan Andreescu: *i. m.* 2–3.

⁷⁴ 13. pont. *Iratok* 194.

⁷⁵ Idézi Károlyi Árpád: *A bécsi béke és a három kassai országgyűlés 1606. június–december.* = *Magyar Országgyűlési Emlékek* XII. (1606). Szerk. Uő. Bp. 1917. 361.

Báthory Zsigmond és Székely Mózes után az oszmánok Bocskai személyében négy év alatt harmadszor támogattak olyan fejedelmjelöltet, aki a háború korábbi szakaszában a törökellenes harc kiemelkedő alakja volt. A bihari nagyúr sikeres támadásának köszönhetően Havasalföld visszatért a Porta hűségére, ahol kapóra jött a két rivális vajda versengése kegyeikért. Egyszerre biztatták őket, valószínűleg úgy gondolták, érdemes megvárniuk, miként bizonyítják a „hatalmas, győzhetetlen császár” iránti hűségüket. Számításuk bevált, a következő hónapokban a Movilă testvérek és Radu Șerban egyaránt közreműködtek Erdély lecsendesítésében, saját hatalmuk biztosítása érdekében álltak Bocskai mellé. A történetek után mindkét vajda dicséretben részesült.⁷⁶

Sztambul számára az elsődleges a három állam vezetőinek törökbarát politizálása; bárki-nek, aki uralkodó akar lenni és az is maradni, annak folyamatosan biztosítania kellett a Porta jóindulatát. Talán ezzel magyarázható, hogy 1604-ben szabad fejedelemválasztást elismerő fermánt állítottak ki az előző évben a Hódoltságba menekült erdélyieknek, 1605-ben pedig mintha nem tulajdonítottak volna túlzott jelentőséget a havasalföldi vajda személyének. Ugyanilyen lényegtelennek tűnik a Portán a moldvai, majd az erdélyi fejedelmi szék betöltése 1606-ban, illetve 1607-ben. Meglepően hasonló forgatókönyv alapján zajlanak az események. Miután 1606 nyarán meghalt Jeremia Movilă, végakarata és a lengyel rendek kívánságának megfelelően fia követhetné a trónon – ezt korábban a Porta is elfogadta.⁷⁷ Ám a moldvai bojárok alkalmatlannak találták az uralkodásra a kiskorú Constantin Movilă, helyére az elhunyt öccsét, Simiont választották meg, aki ugyancsak elfogadta a lengyel királyt és a szultánt maga fölött állóként. Így ő kaphatta meg a beiktatáshoz szükséges zászlót. A lengyelek nehezményezték az eljárás, saját jelöltjüket szerették volna a trónon látni, úgy vélték, Isztambulból csak akkor küldhették volna el a zászlót, ha a lengyel király javaslatot tett az uralkodó személyére – a moldvai bojároknak nem állott jogukban a szabad vajdaválasztás. A lengyel király ragaszkodott jogához a jövendőbeli vajda kijelölésére.⁷⁸ Mindezek ellenére Simion hatalmon maradt.

Szinte napra pontosan fél évvel később hunyt el Bocskai,⁷⁹ aki végrendeletében Homonnai Bálintot nevezte meg örököséneként. Az ő személye a Habsburg-udvar számára is elfogadhatónak tűnt, a Portán pedig tiszteletben tartva a nagy tekintélyű fejedelem testamentumát kiállították a fermánt Homonnai számára. Az erdélyi rendek azonban szabad fejedelemválasztó jogukkal élve addigi kormányzójukat, Homonnai apósát, Rákóczi Zsigmondot választották meg. A portáról érkező beiktató iratban „egyszerűen” kivakarták, majd átírták az előző nevet, az Isztambulból Homonnainak küldött fejedelmi jelvényeket pedig Rákóczinak adták át. A merész manőverért a török beiktatási kellékeket vivő Musztafa kapudzsi basa az életével fizetett, ám Rákóczi megőrizhette trónját, el tudta nyerni a Porta bizalmát, ahol végül szemet hunytak a történet fölött.

Ahogy láthattuk, Erdély és a román vajdaságok kapcsolatrendszeré elválaszthatatlan a portai diplomáciától,⁸⁰ gyakran ott dőltek el az igazán lényeges kérdések. Így lehetséges,

⁷⁶ I. Ahmed levele Jeremia Movilă számára, 1605. okt. Gemil Tahsin: *i. m.* 105–107; Krausz György leírása 94.

⁷⁷ 1602. aug. 17. Portai feljegyzés: a szultán úgy döntött, hogy Jeremia halála után fia követheti majd a trónon. Veress: *Documente* 67.

⁷⁸ Salaygnac francia követ jelentése a Portáról, 1607. júl. 20. *Documente privitoare la istoria românilor urmare la colectiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki*. Suplement I. Volumul I. 1518-1780. Buc. 1886. 128–129; Stanislav Witowski, Lengyelország portai követének isztambuli jelentése, 1606. aug. vége. Veress: *Documente* 299–302.

⁷⁹ Jeremia 1606. jún. 30-án, Bocskai dec. 29-én hunyt el.

⁸⁰ Jakó Klára: *i. m.* 140.

hogy Bocskai tavasszal még Radu Șerban elleni hadjáratot tervezett Simionnal és Ieremiával, nyáron viszont kölcsönös segítségnyújtásról szóló egyezményt kötött Radu vajdával. Annak ellenére tette ezt, hogy a moldvaiak támogatásával tudta megszilárdítani erdélyi hatalmát, és minden bizonnyal sokkal szívesebben látta volna a moldvai vajda öccsét a havasalföldi trónon. A török szava lehetett döntő ez ügyben, ám végeredményben számára is elfogadható megoldás született: a moldvaiak után a havasalföldieket is maga mellé állította. Mindez a Porta akaratából történt, ami Bocskai számára azt jelentette, hogy egy világbirodalom parancsa szavatolja határait.

A fejedelem minden bizonnyal elégedett volt. Sok éve már senkinek sem sikerült tartósan megszereznie az Erdély fölötti uralmat, sem a császári, sem a portai pártfogás nem bizonyult elégségesnek ehhez. Okos politizálással ezt úgy érte el, hogy csekély számú katonaságot kellett bevetnie, sikerült elkerülnie a komolyabb összecsapásokat, és véget vetett a hosszú háborúnak. Érthető, hogy a két szász krónikás, a segesvári Georg Krauss,⁸¹ és a brassói Michael Weiss⁸² egyaránt békeszerző, bölcs fejedelemként dicséri.

Ezek után Bocskai figyelmét nyugat felé tudta fordítani. Ott a nagyvezír hadjáratának köszönhetően egyre kritikusabb a helyzet, Lalla Mehmed már hónapok óta hívta őt magához, hiszen szeretné megkoronázni. Saját kormányzója, Illésházy István és főkapitánya, Homonnai Bálint kétségbeesett hangú levelekben kérték jövetelét, mivel a törökök magyar várakat foglaltak el, bevették Esztergomot is. A fejedelem szeptember közepén távozott Erdélyből, ahová többé már nem tért vissza. Kelet felől biztonságban tudta országát, sőt szükség esetén számíthatott a két román fejedelemség katonai segítségére, így a Béccsel folytatott alkudozások kerülhettek előtérbe. Mátyás főherceggel tárgyaló megbízottjának öntudatosan írhatta, hogy sem Szapolyai Jánosnak, sem János Zsigmondnak „azok az földek, tartományok és erősségek kezökben nem voltak, az melyeket Isten mi kezünkben adott és engedett”, a török–tatár csapatok mellett pedig „az oláh országok hadaival” is rendelkezik.⁸³

Radu Șerban egyértelműen kényszerhelyzetbe került, korábban Rudolf híve, ám a bihari nagyúr fellépését követően fokozatosan elszigetelődött, nem volt más választása, mint a fejedelem mellé állni, ellenkező esetben egyszerre támadhatták észak felől a Movilă testvérek és dél felől a törökök. Az ő országa található a legközelebb Isztambulhoz, így leginkább ki is volt téve az oszmán támadásoknak, Havasalföldön keresztül vonult például Ali serege Erdélybe. Az augusztusi szerződéssel minden irányba egyszerre sikerült megszilárdítania helyzetét: Erdéllyel jószomszédi kapcsolatokra törekedett, Simiont török parancs kényszerítette hadai feloszlására, a Porta elismerte hatalmát. Megőrizhette trónját, ám be kellett látnia, hogy ennek ára a török érdekeihez való alkalmazkodás. A leckét így sem tanulta meg: bukását végül (az 1603-as után) egy újabb erdélyi betörés okozta. 1611-ben, miközben Forgách Zsigmond Felső-Magyarországról támadta Báthory Gábort, ő Brassónál győzött ismét a Porta bizalmát élvező fejedelemmel szemben. Az erőviszonyokat azonban rosszul mérte fel, hamarosan elvesztette trónját, élete hátralevő részét száműzetésben, a császár kegyéből élte le.

⁸¹ „A jámbor és istenfélő fejedelem azon igyekezett, hogy minden oldalról békét és nyugalmat biztosítson a megszorodott Magyarországnak és Erdélynek [...]. Vagy mi nem érdemeltük őt meg, vagy a gonosz világ nem tűrhette a jámbor fejedelmet [...]. A régi római császárokhoz: Juliushoz, Augustushoz, Trajanushoz és másokhoz lehetne ezt a fejedelmet hasonlítani, sőt ha tovább élhetett volna, bizonyos mértékben Nagy Konstantinhoz.” *Krausz György leírása* 95.

⁸² „pater nostrae patriae” Michael Weiss: *i. m.* 196.

⁸³ Bocskai levele Illésházyknak 1606. febr. 6. Történelmi Tár 1878. 70.

Talán a moldvaiak lehettek a legkevésbé elégedettek, elsősorban a vajda öccse, akinek nem sikerült visszaszereznie havasalföldi trónját, ám kétségtelenül ők is megbízható szövetségest nyertek az erdélyi fejedelemben, és egy évnek sem kellett eltelnie, amíg Simion elfoglalhatta Moldva trónját.

Az ekkori események számos részlete nem ismert, a hiányosan fennmaradt levelezés gyakran éppen a legfontosabb közlendőket nem tartalmazza (nem tudjuk például, miként győzte meg Radu Șerban a Portát arról, hogy hatalomban tartsák). Ennek ellenére jól kirajzolódik előttünk az élénk diplomácia, ami a katonai lépésekkel párhuzamosan zajlott, és viszonylag békés átmenetet tett lehetővé. Ieremia Movilă és Bocskai közt rendszeres a levelezés és a követjárás, 1605 májusában az addig a fejedelem ellen szervezkedő Radu Șerban is elküldte emberét Kassára, szeptemberben a megyesi országgyűlésen ott volt mindkét román vajda, valamint a porta követe, Simion Movilă pedig személyesen próbálhatta meg „jobb” belátásra bírni Bocskait. Az alkudozásokban jelentős szerep jutott a szászoknak és az erdélyi rendeknek.

A fejedelem Erdélyben is együttműködésre törekedett, sikerült jó kapcsolatokat kiépítenie mindkét román vajdával, az eleinte ellene szervezkedő császári biztosok közül ketten (Georg Hoffmann és Carolus Imhoff) nem menekültek el előle, fogadta őket 1605 augusztusában Kolozsváron.⁸⁴ Imhoff Segesvárnál segítette rábeszélni a város védőit a megadásra. Hoffmann Bocskai szolgálatába szegődött, két hónap múlva mellette volt a nevezetes rákosi találkozón, a korponai gyűlésen azok közé tartozott, akiket azzal bíztak meg, hogy írjon röplapot Bocskai védelmében a német birodalmi rendeknek. A következő évben részt vett a bécsi békét véglegesítő tárgyalásokon, ahol „ékes beszédet” tartott Mátyás főherceg előtt, majd ott találjuk Zsitvatoroknál a törökkel folyó alkudozásoknál, később a kassai kamara élére került.⁸⁵

Míg a hosszú háború elején a három kis állam a Habsburg Birodalom oldalán szövetkezett a törökök ellen, egy évtizeddel később a Porta hűségére térve fűzik szorosabbra kötelékeiket. A viharos 16. század során sok tekintetben hasonló helyzetbe kerültek, képtelenek voltak biztosítani saját önállóságukat, esetükben teljes függetlenségről nem beszélhetünk, az Oszmán Birodalom vazallusai, miközben érvényesült a Habsburgok befolyása,⁸⁶ Moldva erőteljesen kötődik Lengyelországhoz is. Számítalan harc fűzte őket össze: gazdasági-politikai érdekek, közös tapasztalataik a törökkel szembeni harc kilátástalanságáról, a közelmúltban sűrűn ismétlődő kisebb-nagyobb hadjáratok, az idegen csapatok dúlásai mind érintették őket, egyformán fontos volt számukra a béke, a megbízható szomszédság.

⁸⁴ Wolfgangi de Bethlen: *i. m.* 325; Jeney-Tóth Annamária: *Bocskai udvara 1605 augusztusában Kolozsváron. Esettanulmány a fejedelmi udvarról a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica. Tomus XIII. – Fasciculus 2. Miskolc 2008. 59.

⁸⁵ Alvinczi Péter *i. m.* 15; Wolfgangi de Bethlen: *i. m.* 325; Istvánffy Miklós: *A magyarok történetéből*. Bp. 1962. (Monumenta Hungarica VI). 482–484; Bocatus János: *Relatio vel epistolica... = Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Emlékiratok és iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed nagyvezír találkozójáról 1605. november 11.* Közreadja Csonka Ferenc – Szakály Ferenc. Bp. 1988. (Bibliotheca Historica). 86; Bocatus János: *Öt év börtönben (1606–1610)*. Bp. 1985. 19.

⁸⁶ Radu Șerban és Báthory Gábor egyaránt azért veszítik el trónjukat, mert túlságosan bíznak II. Mátyás segítségével, és nem veszik figyelembe Isztambul érdekeit.

The Relationship of Transylvania, Moldavia and Wallachia during István Bocskai's principality

Keywords: István Bocskai, Transylvania, Age of Principality, Transylvanian Saxons, Wallachia, Moldavia, Radu Șerban, Ieremia Movilă, political relations, Fifteen Year's War

During the 16th century, close connections came to existence among the three countries between the Habsburg and the Ottoman Empire. At the beginning of the Fifteen Year's War, these bonds became even stronger when Sigismund Báthory, the Prince of Transylvania, joined the Christian forces, and made an attempt to strengthen cooperation of the states lying in the sphere of influence of the Ottoman Empire. The appearance of Báthory's uncle, István Bocskai, turned the prolonged and more and more hopeless war in the autumn of 1604. He realized that momentarily the restoration of the medieval Hungarian Kingdom was impossible, the Habsburg king was unable to maintain his rule over Transylvania, therefore the principality could assure its peace only by the acceptance of the supremacy of the Porte. The Moldavian support enabled Bocskai to get the support of the Szeklers and later of the Saxons, moreover of the Wallachian prince Radu Șerban who previously had taken part in the war on the side of emperor Rudolf and had started campaigns against Mózes Székely and István Bocskai. During the time of frequent negotiations, the Saxons, especially the town of Brassó (Corona, Brașov) played a key role. The mutual dependency, good neighbourhood and maintenance of friendly relations of the three states became obvious again.